

GEORG VOBRUBA

HOGYAN SZABADÍTHATJUK KI AZ ALAPJÖVEDELMET AZ UTÓPIA CSAPDÁJÁBÓL?*

1. Miért fontos?

Az alapjövedelem követelése szinte az egész világon közüggé vált az elmúlt két évtizedben. A követelés terjedése azonban nem növelte az alapjövedelem bevezetésének az esélyeit. Tekintettel az alapjövedelemről és az ahhoz kapcsolódó kérdésekről szóló széleskörű és évtizedek óta tartó vitákra, igen meglepő, hogy az alapjövedelem gondolata továbbra is ennyire távol áll attól, hogy megvalósuljon. Mi lehet ennek az oka? Állításom szerint az, hogy az alapjövedelem körüli viták messze nem fordítanak elegendő figyelmet a stratégiai kérdésekre. Ez a hiányosság az utópia csapdájába vezette az alapjövedelem gondolatát. Az alapjövedelem lehetséges előnyeinek és problémáinak a számbavétele helyett ezért a továbbiakban az alapjövedelemről szóló eszmecserek néhány stratégiai hiányosságára igyekszem felhívni a figyelmet, és egyúttal arra is javaslatot teszek, hogy miként lehetne ezeket orvosolni. A garantált alapjövedelemről szóló közös gondolkodás fontos és kivételes jelentőségű. Ennek két oka van: az egyik a mindennapi politika klímája, a másik ok pedig társadalompolitikai, és az alapvető elvekkel kapcsolatos.

A politikai klímával kapcsolatos ok a következő. A politikai közbeszéd, még ha túl is merészkedik a napi politikai kérdéseken, jó ideje igen szűk, pragmatikus keretek között mozog. A „légy realista, követeld a lehetetlent!” elve a legkevésbé sem divatos. Amennyire meg tudom ítélni, ez általában is igaz, de különösen a szociálpolitika esetében. A növekvő egyenlőtlenségekről, a jogvesztésről, a lecsúszásról és a lecsúszástól való félelemről szóló diagnózisokban nincsen hiány. Sőt, ezek különösen népszerűek (vö. Piketty, 2014). Az újraelosztásról, a szociális biztonságról és szociálpolitikáról szóló viták azonban immár évtizedek óta jórészt defenzívek. Ezzel az általános hangulattal szemben az alapjövedelemről szóló íráásokban a „vidám követelések” politikai kultúrájának a nyomait fedezhetjük fel – a politika és a gazdaság uralkodó, objektív szükségszerűségként felépített konstrukciójával szemben. Ez messze nem a politikai folklór kérdése. Az alapjövedelem követelése szemben áll az általános politikai és kulturális hangulattal, és ennek komoly intézményi következményei vannak. Az uralkodó gazdasági irányvonal

* Georg Vobruba: The Way out of the Utopia Trap of the Basic Income (az Esélynek küldött kézirat).

szinte kizárólag gazdasági akadályt lát a szociális biztonsági rendszerben – legjobb esetben szükségessé tekint rá. Ez a társadalompolitikai szakértelem elkallódásában is megmutatkozik, amit a tudománypolitika döntései akár visszafordíthatatlanná is tehetnek. A szociálpolitikai kutatások társadalomtudományos infrastruktúrája leépül, a szociálpolitikai egyetemi pozíciók száma csökken, a kutatóintézetek egyre kevesebb figyelmet fordítanak szociálpolitikára. Mindez ahhoz vezet, hogy a szociálpolitika témája teret veszít a szakmai és közéleti vitákban. Egyre szűkebb az a társadalompolitikai szakértelem, amelyre építeni lehetne a politikai és államigazgatási döntések meghozatalakor (vö. Kaufmann et al., 2016).

Az alapvető társadalompolitika ok abban áll, hogy az alapjövedelem témája kiválóan alkalmas alapvető társadalompolitikai problémák megvitatására (lásd Van Parijs, 1991; Blaschke, 2008). Az emberi méltóság kérdései: milyen kritériumok határozzák meg? És ki határozza meg ezeket a kritériumokat? A demokrácia előfeltételeinek és tartalmának kérdései, a társadalmi integráció és az elismerés kérdései, a munka jelentésének a kérdései, a politika megfelelő léptékének a kérdései. A legkevésbé sem állítom, hogy az alapjövedelem bevezetése meggyőző választ adna mindezekre a kérdésekre. Úgy hiszem azonban, hogy az alapjövedelem követelése mintegy társadalompolitikai lakmuspapírként működik. A követelésre adott reakciók a felmerült alapvető kérdésekkel kapcsolatos álláspontokra mutatnak rá. Sokat tudhatunk meg azokról, akik állást foglalnak az alapjövedelem kérdésében – akár támogatják, akár kritikusak, akár elítélők vele szemben.

2. „Feltétel nélküli”?

Egy mindenki számára biztosított feltétel nélküli alapjövedelem aligha elképzelhető. A „garantált alapjövedelem” (Opielka – Vobruba, 1986) kifejezést ezért pontosabbnak tartom. A „feltétel nélküli” jelző valójában csak azt segíti elő, hogy figyelmen kívül hagyjuk azokat a nehezen megválaszolható kérdéseket, amelyek zavarnák az alapjövedelemmel kapcsolatos idillikus elgondolásokat. Ez a segítség azonban félrevisz. A „feltétel nélküliségnek” két elkerülhetetlen korlátja is van, amelyekről társadalomtudományos és politikailag offenzív vitákat kell folytatnunk. 1. A jogosult személyek köre mindig térben lehatárolt. Az „alapjövedelem mindenkinék” követelése nem megoldja, hanem elfedi ezt a problémát. A kizárások meghatározása kellemetlen. Pontosan erre utaltam az idilli alapjövedelem elgondolások megzavarásával kapcsolatban. 2. Meg kell határoznunk az alapjövedelemben való részesedés életkori határát. A „mindenkinék” biztosított alapjövedelem követelése (Vanderborgh – Van Parijs, 2015) tehát illúzió.

Az első korlátról: a jogosult személyek körének a térbeli lehatárolása gyakran felmerül, anélkül azonban, hogy sor kerülne annak nyilvánvalóvá tételére és konkrét meghatározására. A *Bündnis Grundeinkommen* [Alapjövedelem Szövetség] nevű németországi (mikro-) párt programja úgy határozza meg az alapjöv-

delmet, mint egy „jövedelemvizsgálattól, munkakényszertől és bármilyen egyéb tényezőtől független” egyéni jogosultságot (saját fordítás: GV). Az alapjövedelem egy olyan pénzbeli támogatás, amelyet „a politikai közösség feltétel nélkül biztosít minden egyes tagja számára”. A program sehol sem ír erről a lehatárolásról, vagyis arról: ki tartozik a „politikai közösségbe”? És még inkább: ki nem tartozik bele? És egyébként is, mit értünk az alatt, hogy a „politikai közösség”? Ez a definíció hiányossága, ami rögtön stratégiai problémává válik, amint komolyan felmerül az alapjövedelem megvalósítása. Az egész világra kiterjedő alapjövedelem követelése ennek a logikus, de illuzórikus következménye.

A második korlátról: hány éves kortól váljon valaki jogosulttá a garantált alapjövedelemre? Ez a kérdés szorosan összefügg az alapjövedelem munkavállalási hajlandóságra gyakorolt hatásának a kérdéseivel. Senki sem tudja pontosan, hogy az alapjövedelemnek milyen hatása lenne a fiatalok munkavállalására az életútjuk során. Az is elképzelhető akár, hogy eltérítené őket a tanulástól és a munkavállalástól. Ez a hatás ráadásul nem csupán a kifizetés időpontjában merül fel, hanem már az alapjövedelemmel kapcsolatos várakozásokon keresztül, vagyis sokkal korábban. Az összes egyébiránt helyénvaló érv azzal kapcsolatban, hogy az emberek egy alapjövedelem bevezetése után is dolgoznának, a munkavégzésre való, már befejezett szocializációból nyerik a meggyőző erejüket. „Mit tenne Ön, ha feltétel nélkül kapna havi ezer eurót?” – hiába teszünk fel ehhez hasonló kérdéseket középkorú embereknek, ha csak olyan emberektől kapunk válaszokat rá, akik az „alapjövedelem korszakának” első generációjába tartoznának. A fiatal generáció esetében azonban nem feltétlenül az a kérdés, hogy lesz-e elég ember, aki hajlandó elvállalni a kellemetlen, de szükséges munkákat. Ezt a problémát valószínűleg meg lehet oldani elegendően magas bérekkel. A döntő kérdés inkább a következő: hányan fogják egyáltalán megtalálni az utat a „vita activa” felé (Arendt, 2002)? Az emberek veleszületett kreativitására való jó szándékú hivatkozások nem elegendők ennek megválaszolásához.

3. Kínálati hatások

Ez pedig elvezet minket az alapjövedelem munkakínálatra gyakorolt hatását övező hatalmas bizonytalansághoz. Ez a probléma már régóta élénk viták tárgya. A felszabadult kreativitásról szóló reményteli várakozásokkal a munkavégzéstől való általános menekülés sötét előrejelzései állnak szemben. A problémát nem lehet vállrándítással, az egymástól eltérő „emberképekre” való hivatkozással elintézni. Jórészt egyetértés van abban, hogy egy elégséges összegű alapjövedelem hatással volna a munkakínálatra. Az alapjövedelem (bér-)munkavállalásra való hajlandóságra gyakorolt hatásáról és a munkakínálat csökkenéséről szóló tézis két változatban fordul elő. A munkakínálat csökkenése vagy nem jelentkezik problémaként (A), vagy kifejezetten kívánatos kimenetként merül fel (B).

(A) A munkakínálat csökkenése annak a vélekedésnek a tükrében nem jelent problémát, miszerint a munka társadalmilag hasznos része egyébként is egyre inkább elválík a munkaerőpiactól. Ez a gondolatmenet korábban az alternatív gazdaságban rejlő lehetőségekkel kapcsolatos optimizmusra, később pedig az önkéntes munka, házimunka és gondoskodó munka stb. túlértékelésére épült. A tézis empirikus alátámasztása mindenestre nehéz feladat. Kiderült, hogy az alternatív gazdaság lehetőségeit messze túlbecsülték, különösen az 1980-as évek elején. A fizetett és fizetetlen munkavégzés között pedig inkább egymást kiegészítő viszonyt kell tételeznünk, nem pedig felcserélhetőséget.

(B) A munkakínálat csökkenése akkor tűnik kívánatosnak, ha az a meggyőződésünk, hogy a munkakereslet egyébként is csökken. Ezen a ponton az alapjövedelemről szóló viták a munkaerő-kínálat és -kereslet hosszú távú fejlődésének a kérdéseit vetik fel. Ezekre a kérdésekre nehéz empirikusan megalapozott válaszokat adni. A továbbiakban ezért közelítésekre hagyatkozom csupán.

4. Közelítések

Az alapjövedelem munkakínálatra gyakorolt kvantitatív hatásairól szóló bármely értelmes okfejtésnek annak beismerésével kell kezdődnie, hogy az alapjövedelem munkavállalásra való hajlandóságra gyakorolt hatásáról keveset lehet tudni. További nehézséget jelent a munkaerőpiaci hatások és az alapjövedelem költsége közötti kölcsönhatás, amit nehéz felmérni egy dinamikus elemzésben. Összességében kevés olyan kutatási eredményre támaszkodhatunk, amelyek közvetlenül az alapjövedelem és a munkaerőpiac közötti kapcsolatra vonatkoznak. Létezik néhány szimulációs modell, és rendelkezésre áll számos alapjövedelem-kísérlet eredménye is. Ezeknek egyaránt korlátozott az információértékük (a kísérletek problémájára a későbbiekben röviden visszatérek). Ezzel együtt is vannak azonban olyan empirikus kutatási eredmények, amelyeket felhasználhatunk az alapjövedelem munkaerőpiaci hatásaival kapcsolatos kérdések közelítő jellegű megválaszolásához.

Egy alapjövedelem összességében csekély, az alacsonyabb jövedelmi szinten valamivel nagyobb mértékben csökkenti a munkakínálatot. A munkaerő költsége ekkor megnövekszik, mivel az alapjövedelem „rezervációs béréként” működik a munkavállalók egy része esetében. A munkakínálat alacsonyabb jövedelemszinten bekövetkező csökkenésével együtt ez a bérek növekedéséhez vezet. A munkaerőpiactól való visszavonulásra gyakorolt hatás egy része ugyanakkor hosszabb távon megfordul, mivel a korábban alacsonyan fizetett munkák kereslete csökkenni fog, ahogyan a szektorspecifikus automatizálás, a munkának a fogyasztókra való áthárítása és más tényezők a fizetett munka csökkenéséhez vezetnek. A minimálbér németországi bevezetésével kapcsolatos tapasztalatok azonban arra utalnak, hogy ezek a hatások valószínűleg nem volnának nagyon jelentősek. A közgazdászok alapjövedelemmel kapcsolatos figyelmeztetéseit érdemes helyi ér-

tékükön kezelünk. A minimálbér bevezetése Németországban (2015-ben) végül nem váltotta valóra azoknak a negatív foglalkoztatási hatásoknak a nagyobbik részét (vö. Bellmann et al., 2016), amelyek az előrejelzésekben szerepeltek – ennek a ténynek, illetve a közgazdász szakma kollektív tévedésének a társadalomtudományos vizsgálata még várat magára. Mindaddig azonban az sem merült fel, hogy a minimálbér bevezetése az alapjövedelem némely hatásának a kvázi-kísérleti vizsgálatára is lehetőséget ad.

A munkaerő jelentős részének a kínálati viselkedését nyilván nem-pénzbeli motivációk is alakítják. Erről a jövedelemkiegészítő (*top-up* vagy *Aufstocker* típusú) ellátásokról szóló kutatások nyújtanak empirikus bizonyítékokat. Az ilyen ellátások esetében az alacsony kereseteket egy szociális transzfer arra a jövedelemszintre egészíti ki, mint amennyi jövedelme akkor lenne valakinek, ha kizárólag szociális transzferben részesülne. Attól függően, hogy a konkrét szabályok mit írnak elő a megkeresett jövedelem beszámításáról a munkaképes, de alkalmazásban nem álló emberek esetében, az ilyen jövedelemkiegészítő ellátások aligha biztosítják, hogy a fizetett munkavállalás legalább valamennyi anyagi haszonnal járjon az azokban részesülő emberek számára. Ennek a csoportnak lehetősége volna, legalábbis a munkaügyi hivatalok által gyakorolt ellenőrzés keretei között, hogy teljes egészében szociális transzferekből éljenek. Ők tehát annak önértéke miatt vállalnak munkát, akár azért, mert értelemmel bíró tevékenységnek látják azt, akár azért, hogy „ne szakadjon rájuk a plafon”, akár azért, hogy kiszabaduljanak a „munkanélküliségi csapdjából” (vö. Gebauer et al., 2002; Gebauer – Vobruba, 2003). E nélkül ugyanis kevesebben lennének, akik a szociális segélyezésből kilépnek a munkaerőpiacra (vö. Leisering – Leibfried, 1999). Mindez a munkavállalás olyan eseteire mutat rá, amelyek a társadalmpolitikai ösztönzési környezet, vagyis annak ellenére következnek be, hogy a szociális transzferek magas visszavonási rátája pénzügyileg előnytelené teszi az alacsonyan fizetett munkák elvállalását, vagyis arra ösztönöz, hogy valaki benne maradjon a segélyezési rendszerben, és ezáltal megfossza magát az előrelépés és jövedelemszerzés későbbi lehetőségeitől (ezt jelenti a munkanélküliségi csapda). Ehhez két gondolat is idekívánkozik. A fentiek egyrészt arra engednek következtetni, hogy a Hartz IV reform egy látszatproblémát igyekezett megoldani: az a probléma, hogy a felajánlott álláslehetőségek elfogadását az előnytelen társadalmpolitikai ösztönzők akadályozzák, nem létezett, vagy legalábbis nem a feltételezett mértékben. A szociális transzferekről a munkavállalásba való átmenet sokkal gyakoribb annál, mint amit akár a közgazdasági józan ész, akár a munkanélküliekkel szembeni előítéletek alapján gondolnánk. Más szavakkal: az intézményi ösztönzők nem vezetnek automatikusan az azoknak megfelelő cselekvéshez (vö. Vobruba, 2004). A reform ugyanakkor növelte a demokráciából való kiábrándulást, a protest szavazatokat és a társadalom polarizálódását (vö. Butterwegge, 2015; Fervers, 2018). A Hartz IV reformnak összességében tehát elképesztően kedvezőtlen következményei voltak: jórészt egy álproblémát igyekezett kezelni, ugyanakkor jelentős politikai költségekkel járt (vö. Fehr – Vobruba,

2011). Másrészt, a kínálati hatásokról szóló, fentiekhez hasonló eredményeket nem lehet közvetlenül az alapjövedelem munkaerőpiaci hatásaira vonatkoztatni. Arra azonban mégis lehetőséget adnak, hogy rálássunk azokra a mechanizmusokra, amelyek az alapjövedelem bevezetésével együtt járó mérsékelt munkaerőpiaci hatásokat eredményeznek.

Valószínűtlen, hogy az alapjövedelem növelné a munkakínálatot, illetve elcsúsztatná annak hatását a munkaerőpiacról való távolmaradásra. Vannak, akik attól félnek, hogy az alacsony bérezésű szektorokban az alapjövedelem hatására növekedne a munkakínálat, mivel a munkáltatók és a dolgozók az alapjövedelemre tekintettel alacsonyabb (óra)bérben tudnának megállapodni. Ez a vélelem azonban kizárólag azoknak a munkáknak az esetében állja meg a helyét, amelyeket az önértéke, és nem jövedelemszerzés céljából végez valaki. Amint az már korábban felmerült, ez a munkavégzés különleges, belső motivációját feltételezi. Ezekben az esetekben az alapjövedelem nem bérminimumként, hanem bértámogatásként működne. Ez akkor lehetséges, ha a munkavállalásra nem pénzügyi okokból kerül sor. Azt a felvetést azonban, hogy az alapjövedelem az alacsonyan fizetett állások kényszerű elvállalására szorítaná az embereket, nehéz komolyan venni – legalábbis akkor, ha feltételezzük, hogy az alapjövedelem szintje elégséges volna, és így „rezervációs bérként” működne.

5. Kísérletek

A fentiekkel szemben ellenvethető, hogy ezek mind csak közelítések. Ez igaz, de nem ügödöntő ellenvetés: írásomnak ugyanis nem célja, hogy az alapjövedelem mellett vagy az ellen sorakoztasson fel érveket. A szándékom az, hogy rámutassak a nyitva hagyott kérdésekre, továbbá, hogy megfogalmazzam – és ezáltal megválaszolhatóvá tegyem – azokat a kétségeket, amelyek egyébként is a levegőben lógnak. Ez pedig előfeltételezi a kutatások jelenlegi állásának a számbavételét és alkalmazását, majd további kérdések megfogalmazását. A hitvallásokkal nem sokra megyünk.

Összességében keveset tudunk a garantált alapjövedelem munkakínálati hatásairól. Az alapjövedelem-kísérletek divatosak manapság (vö. McFarland, 2017), de csak részleges válaszokat adhatnak. A kísérletek mindig csak egy meghatározott ideig tartanak, és mindig csak a társadalom meghatározott csoportjaira terjednek ki. Ez elkerülhetetlen (egyébként nem kísérletekről volna szó, hanem az alapjövedelem bevezetéséről), a jelentőségük azonban ezáltal igen korlátozott, különösen a munkakínálati hatásokkal kapcsolatban. A munkakínálati válaszok először is erősen függenek attól, hogy valaki (mint a kísérletekben) csak egy meghatározott időre, vagy (mint az alapjövedelem bevezetésekor) egy örökre szóló jövedelemmel számolhat. Ki gondolna komolyan arra, hogy kilép a munkahelyéről, ha tudja, hogy az alapjövedelem hamarosan a múlté lesz? Talán ez magyarázza, hogy az alapjövedelem-kísérletek általában a vártnál kevésbé csökkentik a mun-

kaerő kínálatát (vö. Burtless, 1988; Widerquist, 2005), viszont arra ösztönzik a résztvevőket, hogy olyan tevékenységekbe fogjanak, amelyeket a következő időszakba való befektetésnek értelmezhetünk (továbbképzés, egy meglévő betegség kezeltetése). Másrészt pedig, az alapjövedelem hatása erősen függ attól, hogy az adott (nemzetállami keretek között létező) társadalom minden tagja részesül-e alapjövedelemben, vagy csak egy kísérleti csoport. Egy kísérleti csoport alapján semmiképp nem lehet megítélni, hogy az alapjövedelem alapvető kulturális változáshoz vezetne-e. Végül, a hatásokat minden bizonnyal az is torzítja, hogy a kísérleti alanyok a munkaerőpiac minden résztvevőjével versenyeznek majd a kísérlet végeztével. Összességében: egy kísérlet lehetővé teszi olyan csoportok egymással való összehasonlítását, amelyek az alapjövedelem különböző változataiban részesültek, de nem teszi lehetővé az eredmények társadalomra való kivetítését. Ezzel tehát nem vagyunk sokkal előbbre: ha tudni akarjuk, hogy az alapjövedelem hogyan változtatja meg a társadalmat, be kell vezetnünk. Ez egy nehezen meggortható akadály.

6. Digitalizáció

A digitalizáció a munkaerőkereslet meredek csökkenésének a félelmét – és reményét – hozza magával. A digitalizáció egy aránylag új jelenség, az az elgondolás azonban réges-régi, hogy a társadalom munkahelyeket veszít a technológiai fejlődés eredményeként, vagy hogy a technológia felszabadítja a társadalmat a munkavégzés alól. A 19. század utópikus regényei tele vannak ezzel a reménnyel. A termelékenység hatalmas növekedésébe vetett hit az alapjövedelemtől szóló eszmecserékben is alapvető szerepet játszott az 1980-as években. Az első önvezérlő motorok megjelenésétől sokan a gazdaság teljes termelékenységének hatalmas megugrását, és munkahelyek visszafordíthatatlan elvesztését várták. Semmi hasonló nem következett be. Előfordulhat persze, hogy jelenleg egy minőségileg más természetű technológiai fejlődés tanúi vagyunk. Ez azonban bizonyításra szorul. Az a tény, hogy a gazdaságilag legfejlettebb társadalmakban a termelékenység növekedésének az üteme hosszú távon csökken, mindenesetre ellene szól ennek a feltevésnek. Amennyiben a munkahelyek digitalizáció miatti elvesztéséről szóló írásoknak van bármilyen empirikus bázisa, az tipikusan „részleges elemzésekre” szorítkozik, vagyis csak egy-egy példa esetében valószínűsít drasztikus veszteségeket. Azok az elemzések azonban, amelyek a digitalizáció pozitív és negatív foglalkoztatási hatásait az egész gazdaság (ebben az esetben: Németország) vonatkozásában teszik mérlegre, igen mérsékelt eredményekre jutnak (vö. Walwei, 2016; Eichhorst et al., 2016). Ez a következőkre enged következtetni. Egyrészt, a digitalizáció állások megszűnését és új állások létrejöttét is maga után vonja. A digitalizáció következménye kevésbé a termelékenység miatti munkanélküliség, mintsem az új képzettségi követelményeknek való megfelelés problémája. Másrészt, a vita mai állása arra az 1980-as évekbeli vitára emlékeztet,

amely a termelékenység növekedése és a technológiai változások által előidézett munkanélküliség körül folyt (vö. Gorz, 1985; Kollektiv Charles Fourier, 1985). A gazdaság talpra állásakor is alig csökkenő munkanélküliség – akkor még aránylag friss – tapasztalata ahhoz a tézishez vezetett, hogy „a munka társadalmából elfogy a munka”, ami akkor jelentős meggyőző erővel bírt. Az akkoriban megfogalmazott jóslatok pontatlansága óvatosságra int: mindazoknak, akik a gazdasági termelékenység hatalmas növekedését várják a digitalizációtól, először arra kellene rámutatniuk, hogy pontosan miben különbözik a mai helyzet attól, amikor a technológiai változások „a munka végéről” szóló diagnózisokat inspirálták (Dahrendorf, 1983; Rifkin, 1995).

Politikai és stratégiai szempontból az következik ebből, hogy az elosztás lehetőségei szűkösebbek, azok az elosztási konfliktusok pedig, amelyekkel bármilyen, az alapjövedelem bevezetésére irányuló stratégiának számot kell vetnie, sokkal élesebbek lesznek annál, mint ahogyan azt a digitalizáció reményteli forgatókönyvei sugallják. Az az elgondolás, hogy a digitalizáció egyszerre idézi elő a problémát (a munkanélküliséget) és biztosítja egyúttal a megoldás lehetőségét (a mindenki számára biztosított alapjövedelemre fordított „társadalmi vagyont”), félrevezető. Következésképpen, azok a finanszírozásra vonatkozó javaslatok is félrevezetőek, amelyek a gépek bizonyos jellemzőinek a megadóztatását célozzák. Adókat csak azokra az emberekre lehet kivetni, akik a gépek használatából tesznek szert jövedelemre, nem pedig magukra a gépekre. A „gépek megadóztatására” vonatkozó összes javaslat az adóalap és az adófizetők összekeverésén alapulnak. Ez viszont azt jelenti, hogy szembe kell néznünk az elosztási érdekekkel, alternatív stratégiákkal és az ellenállással. Az alapjövedelemről szóló eszmecserének tehát konfliktuselméleti alapokon kell állnia: egyaránt tekintetbe kell vennie az alapjövedelem megvalósításához fűződő, és az azzal szemben álló érdekeket, a normatív érvek helyett pedig a hatalom és a gyakorlati megvalósítás kérdéseit kell középpontba állítania (vö. Greven, 1986).

7. Kivezető utak

A garantált alapjövedelem azonnali bevezetésének a követelésében van valami felszabadító. Az erkölcsileg helyes ideális világába repít minket: először beazonosítjuk a társadalom rossz aktuális állapotát, majd szembe állítjuk azt az alapjövedelem célkitűzésével. Az alapjövedelem „objektív” szükségszerűség, csak meg kell ragadnunk a történelmi lehetőséget. Annyi jó érv szól az alapjövedelem mellett, bevezetését tehát az észszerűség követeli. Vannak, akik ennek megfelelően egy „fekete-vörös-zöld reformjavaslatnak” látják.¹ De valóban erről van-e szó? Érdeemes óvatosnak lenni az alapjövedelem érdekek felett álló mivoltát hangoz-

¹ Németországban a fekete-vörös-zöld színkombináció a kereszténydemokrata–szociáldemokrata–zöld nagykoalícióra (így ebben az esetben, közvetve a széleskörű politikai konszenzusra) utal. – *a ford.*

tató érvekkel. Ez nem jelenti azt, hogy kizárnánk az érdekek közös halmazának a lehetőségét. Nagyon komolyan kell azonban venni azokat a félelmeket (Glutz, 1986; Butterwegge, 2014; Bothfeld, 2018), amelyek szerint az alapjövédelmet a szociálpolitikai megszorítások elfedésére használják majd. Alapvető jelentőségű tehát, hogy az alapjövédlem kidolgozására ne a létező szociálpolitika felszámolása után kerüljön sor. Már önmagában ebből következik, hogy az alapjövédlem bevezetése csak egy konfliktusokkal terhelt, lépcsőzetes folyamat lehet.

De hogyan juthatunk el innen oda, politikailag? Egy rövid eszmefuttatás talán hasznos lehet ehhez. Ha az alapjövédelmet csak egy hatalmas ugrással lehet bevezetni, akkor nem lehet bevezetni. Ez az utópia csapdája. Annak érdekében, hogy ezt elkerüljük, az alapjövédlem fokozatos megvalósításában kell gondolkodnunk. Számos fontos társadalompolitikai cél létezik, amelyeket el lehetne érni az alapjövédlemmel, amelyeket ugyanakkor *nem csak* az alapjövédlemmel lehetne elérni (Leibfried, 1986; Vobruba, 2019). Ez azt is jelenti, hogy ezeket a célokat nem kizárólag az alapjövédlemen keresztül lehet elérni, hanem több olyan eszközzel, amelyek egyike az alapjövédlem. A szegénység hatásos csökkentéséhez például nincs feltétlenül szükség alapjövédlemre, noha az alapjövédlem bevezetése csökkentené a szegénységet. Adott reformokat tehát egyaránt tekinthetünk független politikai projekteknek, valamint a garantált alapjövédlem felé tett lépéseknek. Ily módon feloldható az alapjövédlemre és az alapvető biztonságra vonatkozó javaslatok, és az alapjövédlem követelése közötti szembenállás. Mire van tehát szükség?

1. Olyan reformokra, amelyek azonnali eredményekkel járnak, és amelyeknek az alapjövédlem pártolói túli szövetségeseik is megnyerhetők. 2. Semmilyen körülmények között nem szabad kockáztatni egy olyan köztes állapotban való megakadást, amelyben az alapjövédlem bevezetésének a lépései a meglévőnél rosszabb helyzetet eredményeznek. Minden köztes reformállapotnak elfogadhatónak kell lennie. 3. Ez azzal az előnnyel jár, hogy az alapjövédlem bevezetése felé vezető reform lépéseinek maguknak is azt kell mutatniuk, mint amire vég-eredményben irányulnak. A különböző javaslatok ideológiai és társadalompolitikai bizonytalanságai ily módon a gyakorlati kérdésekről szóló vitákban oldhatók fel, nem pedig hitvallásokon – például az „emancipatorikus alapjövédlem” formuláján – keresztül.

A fokozatos megvalósítás lehetősége – legalább másodlagos kérdésként – régóta jelen van az alapjövédlem körüli eszmecserékben (vö. Opielka, 1986). Az a benyomásom, hogy mindazoknak, akik az attól való félelemből helyezkednek szkeptikus álláspontra az alapjövédlemmel kapcsolatban, hogy annak bevezetése során a jóléti állam eredményei felelőtlenül feladásra kerülhetnek, érdemes volna tekintetbe venniük a fokozatos megvalósításra vonatkozó javaslatok sokaságát. Az ilyen stratégiák híveinek pedig érdemes volna több figyelmet szentelniük az aktuális szociálpolitikai fejleményekre nemzetállami, európai és globális szinten egyaránt; különös tekintettel arra a tényre, hogy az utóbbi időben számos európai szociálpolitikai reform éppen az alapjövédlem céljával ellentétes irányba mutat.

Régebben más volt a helyzet – amikor a társadalmpolitikai reformok lehetővé tették, hogy az alapvető társadalmi biztonság logikájának a lassú előretörését olvassuk ki belőlük. Legalább a nyolcvanas évek vége óta azonban egy olyan egységes trend bontakozott ki Európában, amely a társadalmi juttatások színvonalának a csökkentése, és ezzel párhuzamosan a bér munka középpontba helyezésének az irányába – vagyis az alapjövedelemmel ellentétes irányba – mutat (vö. Fehmel, 2013; Vobruba, 1997). A társadalombiztosítás növekvő privatizációja és piacosítása szintén a keresetek és a társadalombiztosítási ellátások közötti összefüggést erősítette. A feladat tehát a tényleges társadalmpolitikai fejlemények helyzeti tényezőinek (a hatalmi viszonyoknak, intézményi dinamikáknak stb.), valamint az előbbieket és a garantált alapjövedelem bevezetésére vonatkozó tervek közötti feszültségek elemzése. A politikai cselekvés nem helyettesítheti az elemzést, viszont építenie kell rá. Így lehetséges olyan stratégiák kialakítása, amelyek kivezetik az alapjövédelmet az utópia csapdjából.

fordította: Missetics Bálint

Irodalom

- Arendt, Hannah (2002): *Vita activa oder Vom tätigen Leben*. München, Zürich: Piper.
- Bellmann, Lutz et al. (2016): Folgen des Mindestlohns in Deutschland: Betriebe reagieren nur selten mit Entlassungen. *IAB Kurzbericht* 18/2016.
- Blaschke, Ronald (2008): Bedingungsloses Grundeinkommen versus Grundversicherung. Rosa-Luxemburg-Stiftung *Standpunkte* 15.
- Bothfeld, Silke (2018): Das bedingungslose Grundeinkommen zwischen Utopie und sozialstaatlicher Wirklichkeit. *Leviathan*, Jg. 46, Nr. 1. pp. 81–108.
- Burtless, Gary (1988): *The Work Response to a Guaranteed Income: A Survey of Experimental Evidence*. Washington, D.C.: Brookings Institution.
- Butterwegge, Christoph (2014): *Krise und Zukunft des Sozialstaates*. 5. Auflage. Wiesbaden: Springer VS.
- Butterwegge, Christoph (2015): *Hartz IV und die Folgen. Auf dem Weg in eine andere Republik?* Weinheim, Basel: Beltz Juventa.
- Dahrendorf, Ralf (1983): Wenn der Arbeitsgesellschaft die Arbeit ausgeht. In: Joachim Matthes (Hrsg.), *Krise der Arbeitsgesellschaft? Verhandlungen des 21. Deutschen Soziologentages in Bamberg 1982*. Frankfurt a. M., New York: Campus. pp. 25–37.
- Drange, Ida – Jakobsson, Niklas (2018): Incentive Effects of Cash Benefit Among Young People. A Natural Experiment from Norway. *Journal of Social Policy*, Vol. 48. pp. 1–19.

- Eichhorst, Werner et al.(2016): Digitalisierung und Arbeitsmarkt: Aktuelle Entwicklungen und sozialpolitische Herausforderungen. *Zeitschrift für Sozialreform*, Vol. 62, Nr. 4. pp. 383–409.
- Fehmel, Thilo (2013): *Sicherungsbewahrung. Europas sozialpolitische Zukunft*. Weinheim, Basel: Beltz Juventa.
- Fehr, Sonja – Vobruba, Georg (2011): Die Arbeitslosigkeitsfalle vor und nach der Hartz-IV-Reform. *WSI Mitteilungen* 5/2011. pp. 211–217.
- Fervers, Lukas (2018): Economic miracle, political disaster? Political consequences of Hartz IV. *Journal of European Social Policy*. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0958928718774259>
- Gebauer, Ronald – Petschauer, Hanna – Vobruba, Georg (2002): *Wer sitzt in der Armutsfalle? Selbstbehauptung zwischen Sozialhilfe und Arbeitsmarkt*. Berlin: Sigma.
- Gebauer, Ronald – Vobruba, Georg (2003): The Open Unemployment Trap. Life at the Intersection of Labour Market and Welfare State. The Case of Germany. *Journal of Social Policy*, Vol 32. S. 571–587.
- Glötz, Peter (1986): Freiwillige Arbeitslosigkeit? Zur neueren Diskussion um das „garantierte Grundeinkommen“. In: Opielka, Michael – Vobruba, Georg (Hrsg.): *Das garantierte Grundeinkommen. Entwicklung und Perspektiven einer Forderung*. Frankfurt a. M.: Fischer. pp. 135–148.
- Gorz, André (1985): *Paths to Paradise. On the Liberalization from Work*. London: Pluto Press.
- Gorz, André (1986): Garantierte Grundversorgung aus rechter und linker Sicht. In: Opielka, Michael – Vobruba, Georg (Hrsg.): *Das garantierte Grundeinkommen. Entwicklung und Perspektiven einer Forderung*. Frankfurt a. M.: Fischer. pp. 53–62.
- Greven, Michael Th. (1986): Von der Sozialleistung zum Bürgergehalt. Die Entprivatisierung des gesellschaftlichen Reichtums. In: Opielka, Michael – Vobruba, Georg (Hrsg.): *Das garantierte Grundeinkommen. Entwicklung und Perspektiven einer Forderung*. Frankfurt a. M.: Fischer. pp. 63–69.
- Kaufmann, Franz-Xaver – Leibfried, Stephan – Hockerts, Hans Günter – Zürn, Michael (2016): Standpunkt: Zur Entwicklung von Forschung und Lehre zur Sozialpolitik an Universitäten in der Bundesrepublik Deutschland. Ein wissenschaftlicher Denkanstoß aus der Akademie. *Sozialer Fortschritt*, Vol. 65. pp. 119–125. <https://ejournals.duncker-humboldt.de/doi/abs/10.3790/sfo.65.5.119>
- Kollektiv Charles Fourier (1985): Das allgemeine Grundeinkommen. In: Opielka, Michael (Hrsg.): *Die ökosoziale Frage*. Frankfurt a. M.: Fischer. pp. 235–242.
- Leibfried, Stephan (1986): Bedarfsprinzip und Krise sozialer Grundsicherung. In: Opielka, Michael – Vobruba, Georg (Hrsg.): *Das garantierte Grundeinkommen*. Frankfurt a. M.: Fischer.

- Leisering, Lutz – Leibfried, Stephan (1999): *Time and Poverty in Western Welfare States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matthes, Joachim (Hrsg.) (1983): Krise der Arbeitsgesellschaft? *Verhandlungen des 21. Deutschen Soziologentages in Bamberg 1982*. Frankfurt a. M., New York: Campus.
- McFarland, Kate (2017): *Existing and Upcoming BI-Related Experiments*. <https://basicincome.org/news/2017/10/overview-of-current-basic-income-related-experiments-october-2017/>
- Offe, Claus (2009): Das bedingungslose Grundeinkommen als Antwort auf die Krise von Arbeitsmarkt und Sozialstaat. In: Neuendorff, Hartmut – Peter, Gerd – Wolf, Frieder O. (Hrsg.): *Arbeit und Freiheit im Widerspruch? Bedingungslosen Grundeinkommen – ein Modell im Meinungsstreit*. Hamburg: VSA. pp. 20–43.
- Opielka, Michael (1986): Perspektiven von Arbeit und Einkommen in der Wohlfahrtsgesellschaft. *Aus Politik und Zeitgeschichte* B36/1986. pp. 37–55.
- Opielka, Michael – Vobruba, Georg (Hrsg.) (1986): *Das garantierte Grundeinkommen. Entwicklung und Perspektiven einer Forderung*. Frankfurt a. M.: Fischer Tb.
- Piketty, Thomas (2014): *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge, Mass., London: Harvard University Press.
- Rifkin, Jeremy (1995): *The End of Work*. New York: Putnam.
- Standing, Guy (2014): *The Precariat. The New Dangerous Class*. London etc.: Bloomsbury.
- Van Parijs, Philippe (1991): Why Surfer Should Be Fed: The Liberal Case for an Unconditional Basic Income. *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 20. No. 2. pp. 101–131.
- Vanderborght, Yannick – Van Parijs, Philippe (2005): *Ein Grundeinkommen für alle?* Frankfurt a. M., New York: Campus..
- Vobruba, Georg (1997): Social Policy for Europe. In: Beck, Wolfgang – van der Maesen, Laurent – Walker, Alan (eds.): *The Social Quality of Europe*. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International. pp. 105–120.
- Vobruba, Georg (2004): Incentive and Action. Work and Income Decisions at the Intersection of the Labour Market and the Welfare State. In: Littlewood, Paul – Glorieux, Ignace – Jönsson, Ingrid (eds.): *The Future of Work in Europe*. Aldershot: Ashgate. pp. 65–81.
- Vobruba, Georg (2019): *Entkoppelung von Arbeit und Einkommen. Das Grundeinkommen in der Arbeitsgesellschaft*. 3. Auflage, Wiesbaden: Springer VS.
- Walwei, Ulrich (2016): Konsequenzen der Digitalisierung für strukturelle Arbeitsmarktprobleme: Chancen und Risiken. In: *Zeitschrift für Sozialreform*, Vol. 62, Nr. 4. pp. 357–382.
- Widerquist, Karl (2005): A Failure to Communicate: What (if Anything) Can We Learn from the Negative Income Tax Experiments? *The Journal of Socio-Economics*, Vol. 34. No. 1. pp. 49–81.